

Boekbespreking:

The Silent Takeover – Global Capitalism and the Death of Democracy, Noreena Hertz, William Heinemann, London, 2001

In onze mediagedreven cultuur wordt onze aandacht grotendeels opgeëist door schokkende, ingrijpende gebeurtenissen: daden van terrorisme, oorlogen, een tsunami in Azië en Afrika, aardbevingen, etc. De impact van rampen en oorlogen op menselijke levens is direct, hard en bepaalt de toekomst van de getroffen en in hoge mate. Het is dan ook vanzelfsprekend dat deze menselijke tragedies, waarvan we via de media vernemen, ons pakken en ons bezighouden. Hierbij moeten we echter niet de internationale ontwikkelingen uit het oog verliezen die zich misschien minder voor grootschalige en continue media-aandacht lenen, maar die op lange termijn wel degelijk zeer ingrijpende gevolgen kunnen hebben. Noreena Hertz behandelt in haar boek *The Silent Takeover – Global Capitalism and the Death of Democracy* één van deze ontwikkelingen. Ze geeft een analyse van de machtsverhoudingen in de wereld aan het einde van de twintigste en het begin van de eenentwintigste eeuw. Hertz baseert haar analyse grotendeels op de ontwikkelingen die plaatsvinden vanuit de Angelsaksische wereld (USA en UK) met een mondiale reikwijdte. Bij machtsverhoudingen wordt al snel gedacht aan die tussen staten of 'blokken', zoals Oost versus West ten tijde van de Koude Oorlog, maar in dit boek gaat het over de machtsverhouding tussen overheid en onderneming. Het traditionele schema in de Westerse wereld is dat van soevereine democratische staten met een overheid die verantwoordelijk is voor alle publieke functies. Het democratisch proces in die staten zorgt ervoor dat er regeringen tot stand komen en dat deze regeringen gecontroleerd worden door volksvertegenwoordigers. Ondernemingen hebben de vrijheid en de ruimte om binnen deze democratische staten hun activiteiten te verrichten, waarbij wettelijke kaders gerespecteerd dienen te worden. De overheid ziet toe op de naleving van de wettelijke bepalingen, o.a. om de volksgezondheid te waarborgen. Hertz voert in haar boek enkele ontwikkelingen ten tonele die dit traditionele schema naar de achtergrond hebben doen verhuizen, zoals de komst van *global capitalism*. Met de val van het communisme heeft het kapitalistische gedachtegoed breed ingang gevonden in de wereld en hebben voormalige politieke tegenpolen elkaar gevonden in het neo-liberalisme. De wereld is één markt geworden met grote mogelijkheden voor transnationale ondernemingen. Die ondernemingen zijn ondertussen de belangrijkste geldschieters geworden van politici die naar de gunst van de kiezer dingen. De financiële behoefte van politici is sterk toegenomen vanwege de peperdure mediacampagnes die eraan te pas komen om de gunst van de kiezer te krijgen. Om die campagnes te financieren, maken de politici dankbaar gebruik van aanvullende steun door bedrijven. Ondernemingen verwachten echter wel een wederdienst van politici die zij door hun financiële steun mede in het zadel hebben geholpen. Hierdoor is de politiek in toenemende mate afhankelijk geworden van financiële steun door bedrijven en wordt in de politiek goed geluisterd naar de wensen van het bedrijfsleven. In dit proces staat niet alleen de bedrijfsethiek onder druk, maar ook de geloofwaardigheid van een overheid die alleen oog lijkt te hebben voor de belangen van ondernemingen en niet die van haar burgers. Het gevolg is dat de burgers die de democratieën bevolken het in groten getale af laten weten bij verkiezingen. De democratie dreigt van binnenuit uitgehold te worden. Een verzwakte overheid staat tegenover een machtig bedrijfsleven. De burgers laten het er niet bij zitten en in plaats van invloed uit te oefenen via de stembus, doen ze dat door hun koopgedrag: producten van bedrijven die in de beleving van het publiek dubieus bezig zijn (*sweat shops* in Azië, kinderarbeid, e.d.), worden geboycot of de bedrijven zelf worden te kijk gezet. Bedrijven blijken hiervoor gevoelig, getuige bijvoorbeeld de Brent Spar episode waar Shell

doorheen is gegaan. De acties van consumenten en media hebben effect op het beleid dat bedrijven voeren op terreinen als arbeid en milieu. Sommige ondernemers gaan nog een stap verder en ontpoppen zich als ware politici met plannen om de wereld te verbeteren. De *takeover in optima forma*: een verzwakte en minder geloofwaardige politiek die haar functies overgenomen ziet worden door machtige ondernemers die, geruggensteund door omvangrijke financiële vermogens, in staat zijn hun wereldpolitieke ambities in concrete daden om te zetten. Hertz zegt dan ook met de nodige ironie: *who is taking over who?* Deze omgekeerde wereld leidt tot zeer prangende vragen: welke garanties zijn er dat bedrijven die allengs publieke functies zijn gaan vervullen, dit zullen blijven doen, ook als de winstgevendheid van dergelijke functies te wensen overlaat of zelfs tot financieel verlies leiden? En: welke garanties zijn er dat bedrijven geen misbruik zullen maken van hun machtspositie? Aan het slot van haar boek gaat Hertz in op de protestbeweging die de laatste jaren sterk is opgekomen. Velen protesteren tegen de grote macht die *global capitalism* heeft toebedeeld aan ondernemingen. Het is het protest tegen de *silent takeover*; een poging om de staat terug te geven aan de burger.

Er is alle reden om het betoog van Hertz te doordenken op het thema van de wereldvrede. Wat betekent het voor de internationale voorwaarden voor vrede, wanneer overheid en onderneming stuivertje wisselen? Het wereldtoneel staat dan in een andere belichting en internationale verhoudingen krijgen een andere lading. Een belangrijke voorwaarde voor vrede is een rechtvaardige verdeling van de welvaart in de wereld. Mogen we van de machtige transnationale ondernemingen, juist vanwege hun machtspositie een bijdrage verwachten bij het totstandkomen van die rechtvaardige verdeling? Ook op het gebied van vredeshandhaving dringen zich belangrijke vragen op. Bepalen bedrijfsbelangen waar wel en waar niet aan conflictbeheersing gedaan moet worden of waar militair ingegrepen wordt? Is het denkbaar dat er op den duur ondernemingen komen die zich er zelf op toeleggen efficiënt en effectief een militaire interventiemacht op de been te brengen? Die “militaire interventie” als product verkopen, zolang dat maar winstgevend is? Zo’n situatie lijkt misschien absurd en is dat wellicht ook, maar Hertz’ indringende analyse dient ons te stimuleren om de consequenties van de beschreven *power shift* scherp in beeld te krijgen in het belang van de internationale voorwaarden voor vrede. En waar het de rol van de transnationale ondernemingen betreft, zal juist op dit punt met hen in gesprek getreden moeten worden, om alle beschikbare krachten te bundelen in het belang van de wereldvrede.

Jan Smit